

Алена Вамуш

### ВИСОЧНЫЕ КОЛЬЦА В СРЕДНЕВЕКОВЫХ ДРЕВНОСТЯХ БУКОВИНЫ

*В эпоху Средневековья традиционный костюм многих народов дополняли украшения из металла. Головной убор считали важнейшей частью костюма, особенно у богатых женщин. В статье анализируются найденные на археологических памятниках Буковины средневекового времени в междуречье Верхнего Прута и Среднего Днестра височные кольца. Автор выделяет основные их типы и рассматривают вопросы происхождения. За разработанной ими хронологической схемой прослеживается эволюция этих украшений в регионе с VIII по XVII в. Отдельно характеризуется синкретизм символики височных колец.*

*Ключевые слова:* Буковина, археологические памятники, височные кольца, типология, символика.

Alyona Vamush

### THE TEMPORAL RINGS IN BUKOVYNA'S ANTIQUITIES AT THE TIME OF MIDDLE-AGES

*In the Middle Ages traditional costume of many nations was supplemented with metal adornments. A headgear was considered the most important part of a costume, especially of rich women. There are analysed the temporal rings which were found at the places of archaeological excavation of monuments of Middle Ages on the country between rivers Upper-Prut and Middle-Dnister. The authors distinguish the main types of them and explore a problem of their origin. The evolution of those adornments in the region from VIII to XVII centuries is traced according to the scheme developed by them. The syncretism of temporal rings symbols is characterised separately.*

*Key words:* Bukovyna, archaeological monuments, temporal rings, typology, symbolism.

УДК351.853+725.94(477.86)

Іванна Цуцман

### АРХЕОЛОГІЧНІ ЗНАХІДКИ НА ПОКУТТІ: ЗДОБУТКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВИКОРИСТАННЯ

*Стаття присвячена дослідженню археологічних знахідок на Покутті та їх використанню в туризмі. Охарактеризовано значний внесок у розвиток археології Покуття видатних польських та українських дослідників. Робиться спроба оцінки наявної археологічної спадщини. Розглядається також проблема збереження та популяризації археологічних знахідок краю. Робиться спроба аналізу основних проблем у сфері збереження та відновлення культурно-історичної спадщини Покуття. Розкрито перспективи використання археологічних знахідок Покутського краю в розвитку туризму.*

*Ключові слова:* археологія, знахідки, Покуття, використання, туризм.

Пам'ятки минулого цікавили людину у всі часи, однак, тільки на початку XIX ст. їх вивчення набувають наукового характеру. Так, більшість унікальних пам'яток минулщини, заховані під шаром землі, і саме археологія вирішує питання їх дослідження. Покуття – край, який завжди цікавив і продовжує цікавити археологів не тільки з України, а й іноземців. Під час розкопок вони знаходили тут значну кількість давніх поселень, знарядь праці, що дають уявлення про глибоку давність заселення цього краю. Останнім часом все більш важливого значення набуває необхідність комплексних досліджень археологічного потенціалу територій з метою збереження і використання в розвитку туризму. Власне і тому археологічні знахідки на теренах Покутського краю стали об'єктом цієї статті.

Археологічним дослідженням території Покутського краю присвячували свої праці видатні польські, радянські та українські дослідники, зокрема А. Кіркор [7; 23], Б. Януш [22], І. Свешніков [14–15], І. Коваль [9], Д. Казак [7], В. Бурдуланюк [5], Н. Булик [3–4], Б. Томенчук [19], Г. Смирнова [16–17], О. Черниш [21] та інших. Попри це зовсім не приділялося уваги можливостям використання археологічної спадщини Покуття в розвитку туризму, в чому й полягає мета даного дослідження.

Перші стаціонарні археологічні розкопки на території Прикарпаття проведено в 1859 р. краківським археологом В. Демитрикевичем у с. Пільна Слобода Коломийського району, де досліджувався могильник пшеворської культури. Через рік К. Гадачеком проведено дослідження курганного могильника в с. Репуженці Городенківського району. У 1874 р. А. Шнайдер розкопує курганний могильник шнурової культури в с. Хотимир. Великі розкопки здійснено в 1876–1882 рр.

польськими археологами В. Пшибиславським та І. Коперницьким у с. Городниця. Ними досліджено декілька пам'яток палеоліту-енеоліту, ґрунтовий могильник епохи бронзи, курганий могильник Х–ХІ ст. і ґрунтовий ХІІ–ХІІІ ст. У кінці ХІХ ст. К. Гадачек, В. Антонович і Т. Сулімівський здійснюють розкопки могил ХІІ–ХІІІ ст. у с. Джурків, а Б. Януш досліджує курганий могильник Х–ХІ ст. у с. Хотимир. У 1880 р. Г. Осовський розкопує чотири кургани епохи бронзи в с. Тенетники.

Відомий литовський археолог, науковець А. Кіркор, побувавши в Східній Галичині, окрему розвідку присвятив Покуттю – «Покуття з археологічного погляду», видану в Кракові 1876 р. Науковець розповідав про знахідки краю, описував їх, що було надзвичайно важливим для вивчення історії нашого краю. А, Кіркор навіть припускав, що величезні допотопні тварини мали свої лігва у покутських печерах. Він наводив конкретні докази їх існування. Так, над Прутом, у селі Глиниці, Микола Теодорович знайшов величезні кістки, які відіслав до Відня. Над Дністром, у селі Долина, за Ісаковом, біля берега знайдено велику кістку, яку вважають зубом мамонта. Цей зуб тоді знаходився в повітовому місті Тлумачі, у директора місцевої фабрики Теодора Брета [8, с. 10].

Якщо в кінці ХІХ ст. археологічні дослідження на Прикарпатті здійснювали переважно польські археологи, то в першій половині ХХ ст. вони проводилися, зазвичай, уже українськими археологами Львівського археологічного центру.

Після Першої світової війни розкопки розпочалися в 1926 році в с. Незвисько Городенківського району, де над дослідженням пам'яток доби неоліту-енеоліту працювали польські й англійські археологи з Кембриджського музею (Р. Хатчінсон і Д. Престон). У 1936 р. ці роботи продовжено [2, с. 182].

У 1929 і 1932 рр. свої перші розкопки здійснює на Прикарпатті Я. Пастернак, який досліджував енеолітичне поселення у с. Сокіл і могильник ХІІІ ст. у с. Делева. У 1933 р. Т. Сулімівський проводив дослідження курганів культури шнурової кераміки в с. Стратин. У 1934–1936 рр. він займався розкопками могильників епохи міді бронзи та раннього заліза в селах Ганівка, Комарів, Братишів, Білогірка, Гвіздець.

У 1934–1936 рр. проведено широкомасштабні дослідження могильників культури карпатських курганів археологом М. Смішком, зокрема у селах Грабовець, Корнич, Грушів, Мишин, Цуцилів, Кам'янка, Перерісль. Загалом ним розкопано більше сотні давніх поховань.

У 1934–1938 рр. Я. Пастернак поряд із дослідженнями давнього Галича проводить розкопки на десятках курганів епохи міді-бронзи й давнього заліза в селах Перерісль, Грабовець, Грушів, Братківці, Вікторів.

Після Другої світової війни археологічні дослідження на Галицькому Прикарпатті продовжилися лише з 50-х рр. У них взяли участь Львівський і Ленінградський археологічні центри. Зокрема, в 1953–1957 рр. експедиція Ермітажу (керівник – Г. Смирнова) спільно з Інститутом суспільних наук і Львівським державним університетом (керівник – К. Черниш) провели дослідження багатощарових пам'яток (від епохи бронзи – до слов'яно-руської доби) в с. Городниця Городенківського району. За їх результатом Городницький археологічний комплекс набув загальноєвропейського значення.

У 1949 і 1953 рр. невеликі розкопки на подністровських городищах у селах Корнів і Копачинці здійснював О. Ратич. У 1958–1960 рр. повертається до досліджень на Прикарпатті львівський археолог М. Смішко. Так, у с. Острівце він розкопує поселення й могильник епохи бронзи та сарматів. У 1960 і 1973 рр. у с. Стрільче працював І. Свешніков.

У 1985–1986 рр. львівський археолог Л. Мацькевий проводить розкопки мезолітичних пам'яток у с. Старуня, археологами О. Коноплею та Б. Василенком досліджуються пам'ятки у с. Хом'яківка. Крім стаціонарних розкопок, на Прикарпатті проводились у цей час і широкомасштабні розвідувальні роботи представниками, як Львівського й Київського, так й Івано-Франківського археологічних центрів, зокрема, вченими П. Арсеничем, Д. Козаком, М. Приходнюком, Л. Вакуленко, Ю. Малєєвим, Л. Мацькевим, М. Клапуком, Б. Василенком, В. Петегеричем.

У 1961–1992 рр. на Прикарпатті плідно працював В. Баран, котрий проводив розкопки на десятках черняхівських і слов'янських поселень у селах Дем'янів, Бовшів, Куропатники. З 1967 р. починає працювати на Прикарпатті Л. Вакуленко, яка впродовж 70–80-х рр. досліджувала поселення і могильники культури карпатських курганів у селах Волосів, Грабовець, Печеніжин, Трач, Королівка, Воскресінці [2, с. 182].

З 1981 р. на Прикарпатті працював Б. Томенчук, як представник нового Івано-Франківського археологічного центру. Упродовж 1981–1984 рр. ним проводяться широкомасштабні дослідження Олешківського городища на Пруті. Великі розкопки проведено ним у 1987–1991 рр. на Буківнянському городищі на Дністрі [19, с. 174–216].

Частково дослідивши археологічний потенціал Покутського краю, науковці зробили висновок про те, що первісне заселення району Покуття відбулося в середньому палеоліті (150–40 тис. років тому). На території Центрально-Східної Європи в цей час, його ще називали мустьєрською добою, розселяються палеоантропи – неандертальці. Три пункти з матеріалами мустьєрського періоду

відомі у Тлумацькому районі. Зокрема, в с. Буківна зафіксовано два місця з крем'яними виробами цього часу, в тому числі й гостроконечники, знайдені в місцевості Під Зарубом. Декілька знарядь праці середнього палеоліту зібрано в с. Олешів, в урочищі Чортория.

За доби пізнього палеоліту (40–11 тис. років до н.е.) заселяється майже вся територія Покуття. Тут з'являються люди сучасного антропологічного типу – неоантропи. У цей час населення цієї території, яка відчувала сильний вплив льодовика, займалося полюванням, збиральництвом і рибальством. Основною здобиччю були мамонти, шерстисті носороги, а також північні олені [12, с. 46].

У цілому на території Придністров'я жили найрізноманітніші тварини. Звичайними знахідками для області були фрагменти кісток мамонта. Але придністровські знахідки Городенківського району є цікавішими, тому що вони тут краще збереглися завдяки наявності солей фосфорної кислоти (фосфатів). Ці кістки фосфатизовані й мають темно-буре забарвлення.

До цього часу належить багато стоянок. В околицях с. Рошнів Тисменицького району відомо чотири стоянки цього часу. Стоянки також знайдені поблизу сіл Довге, Стриганці, на околиці Тисмениці в урочищі Могила. Досить значна кількість пам'яток доби пізнього палеоліту знайдена у придністровському Покутті, зокрема, в Тлумацькому (Братишів, Буківна, Гарасимів, Гончарівка, Долина, Ісаків, Нижнів, Олешків, Остриня, Палагичі, Підвербці, Пужники, Сокирчин, Суходіл, Хотимир), Городенківському (Городниця, Кунисівці, Копачинці, Лука, Незвисько, Раковець, Уніж, Чернелиця). Окремі пізньопалеолітні поселення знайдені й у Коломийському і Снятинському районах [12, с. 47].

Давніми слідами проживання людини на Покутті, є знаряддя праці, скребки, придатні до різання шкіри тварин палеолітичного віку близько 40–20 тис. років до н.е. знайдені у с. Чортовець Городенківського району. Про пізньопалеолітичні контакти, що були між людьми, свідчать матеріали, знайдені недалеко між селами Чортовець і Незвисько (північно-західна сторона).

Донедавна вважали, що трипільці з'явилися на наших теренах десь орієнтовно 4300–4000 рр. до н.е. Проте, археологічні розкопки в Козині (біля Івано-Франківська) перенесли їх появу приблизно на тисячу років углиб праісторії, тобто маємо десь кінець раннього етапу трипільської культури. А пам'ятки цієї культури на Придністров'ї почали досліджувати польські археологи у другій половині XIX ст. Походження цієї культури тісно пов'язане з регіоном Подністров'я, де вона сформувалась у VI–V тис. до н.е. за участі сусідніх неолітичних культур Карпатського басейну та Прикарпаття. Тут і саме мабуть тут сформувалась ранньотрипільська культура, або ж Трипілля.

Її вирізняє з поміж інших культур високий рівень розвитку, безумовно у праісторичних вимірах. Це добрі майстри з виготовлення виробів праці з кременю, кістки, дерева, міді. Трипільці хороші землероби і скотарі, мисливці і рибалки, гончарі. Чому саме найбільше знахідок трипільської культури ми знаходимо на Прикарпатті, мабуть тому, що тут раніше після льодовикового періоду зійшов лід і най скоріше відновилось життя на цих землях, що привабляло первісних людей.

Їх поселення відкрито в 26 населених пунктах Городенківського району, зокрема в Городенці, Незвиську, Кунисівцях, Корневі, Луці, Монастирку, Поточиці, Пробабині, Серафінцях, Уніжі, Стрільчі й Городниці.

Доба бронзи та заліза засвідчує на Прикарпатті кількох племенних груп, можливо, вони й були предками православ'я на цій території. Одні із них за ознаками своєї культури були близькі до скіфських, інші – фракійського та дакійського походження.

Третє століття представлене черняхівською культурою. Ознаки її, наприклад, знайдені в Незвиську та інших населених пунктах Городенківського району.

У II–IV ст. нашої ери наш край заселяють східно-слов'янські землеробські племена які залишили після себе цікаві пам'ятки, названі карпатськими курганами. Їх поселення були розташовані переважно на берегах річок. Археологи виявили тут залишки наземних і напівземлянкових жителів з вогнищами або печами всередині господарської ями, залізні знаряддя праці, срібні, бронзові, скляні прикраси, розкішно орнаментований посуд, виготовлений на гончарному крузі, римські монети. Багато курганів-могильників знайдено в селах Коломийщини, зокрема в Печеніжині.

Знахідки в багатьох місцях окремих римських і візантійських монет I–IV ст. свідчать про широкий розвиток торгівлі й певні зв'язки із римськими провінціями.

Наступні сліди життя людини на території нашого краю зафіксовані в кінці I тис. н.е., коли починаються княжі часи.

Близько с. Чортовець на межі з с. Острівець, знайдено свідчення людської діяльності часів бронзової доби – це вироби з чистої міді, а пізніше з бронзи. Це серпи, ножі, наконечники списів тощо.

Перші свідчення проживання ранньослов'янських племен є знахідки глиняного посуду VI–IX ст. З IX по X ст. територію і околиці теперішнього села населяло слов'янське плем'я білих хорватів.

У князівську добу свідченням заселення села є виявлені неукріплені поселення сільського типу Городенківщини в тому числі с. Незвисько, неподалік від села Чортовець. До середини XIV ст. територія села Чортовець входила до складу Галицько-Волинського князівства з навколишніми селами. Охарактеризувавши дослідження археологічного потенціалу Покуття, бачимо, що на ця територія є багатою на археологічні знахідки. Вони поділяються на нерухомі (місця первісних стоянок, кургани, городища, печери), а також рухомі (знаряддя праці, речі побуту, монети, прикраси тощо). В більшості випадків рухомі пам'ятки зберігаються в музеях, поповнюючи музейні експозиції. Щодо нерухомих археологічних пам'яток на Покутті, то тут знаходиться велика кількість малодосліджених і зовсім недосліджених археологічних знахідок. Серед них яскравим представником є печери, які і на даний час досить мало досліджені. Відомий археолог Адам Кіркор у своїй праці «Покуття з археологічного погляду» до місцевостей, в яких є найцікавіші старовинні пам'ятки відносить село Ісаків Тлумацького району, де в стрімких скелях на дуже високому рівні знаходяться три печери з великими отворами, між якими є зв'язок. Поблизу є ще одна скеля, де є печера, яку в народі називають Черняк. З народних розповідей відомо, що ця печера з'єднана з чортовецькою печерою. Чортовець розташований за декілька миль від згаданого місця. Важко припустити, щоб на такій відстані вони мали зв'язок. Проте народні легенди завжди мали якусь основу. У селі Жабокруки Тлумацького району є скеля Петрунчика, де з південного боку є вхід до великої печери [8; с. 12–13].

Цікава, але ще до кінця не вивчена історія Покуття разом з своєю багатою археологічною спадщиною зробить в майбутньому цей край потужним туристичним центром, якщо докласти певних зусиль щодо можливостей використання історико-культурного потенціалу, зокрема і археологічних пам'яток в туризмі.

Одним з найпоширеніших нині способом збереження та використання нерухомих археологічних знахідок є створення заповідників у місцях концентрації пам'яток первісної археології. Також у місцях розкопок пам'яток, які мають велике наукове значення, потрібно створювати музеї під відкритим небом, де кожна пам'ятка археології повинна виступати як об'єкт музейного показу. Ще одним способом є музеєфікація окремих пам'яток – сукупність науково обґрунтованих заходів щодо приведення об'єктів культурної спадщини у стан, придатний для екскурсійного відвідування. В процесі музеєфікації можна виділити два напрямки: пристосування пам'яток під музеї; музеєфікація без пристосування під музеї, що передбачає консервацію таких залишків з забезпеченням екскурсійних відвідувань об'єкта та з обов'язковим його включенням до екскурсійних та туристичних маршрутів без створення музею на території пам'ятки. Проте до цього питання слід віднестися досить кваліфіковано. Адже головною проблемою неефективного використання археологічних знахідок в туризмі є невідповідність між тим, що пропонується суб'єктам туризму, і тим, що вони прагнуть отримати. Як показує практика, туристів мало вражає розповідь про те, що тут колись було стародавнє городище, які археологічні знахідки та відкриття на ньому були зроблені, якщо ця розповідь не прикріплена візуальним спостереження самої пам'ятки. Одним із способів вирішення цієї проблеми є створення музею неподалік від пам'ятки.

Музеєфікація шляхом консервації з упорядкуванням навколишніх територій та включенням їх до системи туристичних маршрутів дозволить зробити часткову реконструкції археологічних знахідок, залучити до справи охорони пам'яток інвесторів, створити туристичну індустрію регіону на основі існуючої археологічної спадщини та сприятиме популяризації регіону зокрема.

Проте не всі пам'ятки можуть бути музеєфікованими. Для цього археологічні знахідки обираються за такими критеріями: історична значимість; ступінь збереженості; характер матеріалу; доступність для відвідувачів.

Слід також звернути увагу на те, що відвідувачам цікаво побачити «життя» досліджених поселень, побачити предмети у процесі їх виготовлення. Це допомагає з'ясувати спосіб життя стародавньої людини. Виходячи з цього, необхідна анімація пам'ятки та створення сучасної інфраструктури. Однією з ефективних форм активізації сприймання відвідувачами досягнень первісної археології в Україні є створення археологічних скансенів, які повинні складатися з музеєфікованих пам'яток та павільйонів, де демонструються усі можливі варіанти реконструкцій археологічних об'єктів, а також відтворюється побут та господарство їх мешканців, також можливе створення окремих маршрутів по пам'ятках первісної археології Покуття.

Крім названих критеріїв, важливо, щоб пам'ятка, призначена для створення археологічного скансену, була найменш зруйнованою. Це дозволить зберегти недоторканність археологічних об'єктів в їх історичному середовищі та повноцінність їх планувальної структури.

Саме археологічні скансени можуть стати справжніми дієвими методичними, науково-дослідними та культурно-освітніми закладами з популяризації досягнень первісної археології на території Покутського краю. Реалізація таких проектів потребує значної витрати коштів, але вони досить швидко окупляться за рахунок відвідувачів, а їх створення дає можливість надання роботи

фахівцям різних професій. Щоправда, такі спроби вже робилися. Наприклад івано-франківський археолог В. Томенчук, описуючи історію чотирьох давньоруських укріплених міст, писав: «...на місці трьох із них (Чернівці, Снятин, Коломия) стоять і зараз сучасні міста. А до четвертого, до Олешкова, слідом за археологами прийдуть будівельники-реставратори і відновлять дерев'яні стіни, вежі, будинки, і знову, як 700 років тому, виросте при дорозі давньоруське місто, місто-заповідник». Але й надалі ці ідеї автора залишаються лише нездійсненими мріями [10, с. 11].

Також зазначимо, що масовий туризм негативно впливає на збереженість пам'яток, особливо це стосується наскального живопису та печер. Тому доступ до таких пам'яток повинен бути обмеженим і дозволятися лише вченим, а для широкого кола відвідувачів слід поблизу таких об'єктів створювати копії павільйонів.

Ефективне збереження, відновлення та відповідне використання археологічних пам'яток на території Покуття потребує науково обґрунтованої державної стратегії та чіткої діяльності всіх органів влади щодо її втілення, тісної їх взаємодії з інституціями громадянського суспільства (недержавними організаціями, ЗМІ, благодійними фондами тощо). Це підтверджено успішним досвідом активної й послідовної гуманітарної політики найрозвинутіших країн сучасної демократії.

Серед основних проблем у сфері збереження та відновлення культурно-історичної спадщини можна виділити наступні:

Недостатнє бюджетне фінансування. Україна ще далека від європейських стандартів у цій галузі, за якими бюджетні видатки на культуру становлять до 2 % бюджету на загальнодержавному рівні. Багато унікальних пам'яток перебуває у критичному стані, і у разі неприйняття термінових реставраційних заходів їх руйнація може мати незворотній характер.

Недостатній контроль за виконанням чинних законів, правових актів та прийнятих рішень.

Відсутність окремого самостійного центрального органу виконавчої влади з питань охорони історико-культурної спадщини.

Неефективний розподіл бюджетних коштів.

Відсутність співпраці органів державної влади (особливо на місцях) з недержавними організаціями, відсутність підтримки громадських організацій, що займаються вивченням минулого, краєзнавством, пошуками, охороною та пропагандою об'єктів культурно-історичної спадщини.

Необхідність узгодження внутрішнього законодавства України у цій галузі з підписаними і ратифікованими нею відповідними міжнародними конвенціями, договорами та угодами.

Відсутність залучення приватного сектору для належного утримання культурно-історичної спадщини [20].

Таким чином, проведений аналіз досліджень археологічних знахідок Покуття свідчить про те, що край має значний унікальний потенціал, який являє собою не тільки мистецьку, але й історичну цінність. Саме тому гострою постає проблема їх ефективного використання в туризмі. Найпоширенішими способами збереження і використання археологічних пам'яток в туризмі є музеєфікація окремих пам'яток, створення заповідників у місцях концентрації пам'яток первісної археології, створення археологічних скансенів, музеїв під відкритим небом тощо. Важливу роль у здійсненні цих заходів відіграють органи влади. При належному підході органів державної влади, місцевого самоврядування до вирішення окреслених проблем, постійній участі місцевих громад у цьому процесі, вважаємо, що Покутський край стане одним із найвідвідуваніших куточків не тільки Івано-Франківщини, але й України. Це сприятиме залучення інвесторів, а також популяризації регіону загалом, що принесе не тільки додаткові кошти у місцевий бюджет, але й сприятиме збереженню та відновленню цих пам'яток.

### *Список використаних джерел*

1. Археологічні пам'ятки Прикарпаття і Волині доби бронзи і раннього заліза. – К.: Наук. думка, 1982. – 194 с.
2. Археологічні розвідки на Прикарпатті // Вища педагогічна освіта і наука України: історія, сьогодення та перспективи розвитку. Івано-Франківська область: монографія / відп. ред. В. І. Кононенко. – К., 2010. – С. 181–187.
3. Булик Н. Археологія та археологи заходу України в добу романтизму / Н. Булик // Галичина. – 2010. – № 17. – С. 65–76.
4. Булик Н. Р. З історії археологічних досліджень у Східній Галичині в XIX – на початку XX століття / Н. Булик // Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині. – Вип. 10. – 2006. – С. 298–317.
5. Бурдуланюк В. Українська археологія Галичини XIX – першої третини XX століття / В. Бурдуланюк // Вісник Прикарпатського університету: Історія. – Вип. 23/24. – Івано-Франківськ, 2013. – С. 72–82.
6. Історичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка (1940–2000). – Львів, 2000. – 293 с.
7. Казак Д. Пшеворська культура у Верхньому Подністров'ї і Західному Побужжі / Д. Казак. – К.: Наукова думка, 1984. – 132 с.
8. Кіркор А. Г. Покуття з археологічного погляду (1874) дослідження / А. Г. Кіркор. – Коломия: Вік, 2009. – 80 с.
9. Коваль І. Дослідник підземного архіву України / І. Коваль. – Галич; Львів, 1999. – 174 с.
10. Мацюк О. Замки, фортеці Західної України: Іст. мандрівки / О. Мацюк. – Львів: Центр Європи, 1997. – 159 с.
11. Населення Прикарпаття і Волині за доби розкладу первіснообщинного ладу та в давньоруський час / [відп. ред. О. П. Черниш]. – К.: Наукова думка, 1976. – 219 с.
12. Покуття. Історико-етнографічний нарис/ [ПНУ ім. В.

Стефаника]. – Львів: Манускрипт, 2010. – 455 с. 13. Постаті української археології. Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині. – Вип. 7. – Львів, 1998. – 120 с. 14. Свешников И. К. Исследование Среднеднестровской экспедицией / И. К. Свешников, Л. Г. Мацкевой // Археологические открытия 1973. – М., 1974. – С.341-342. 15. Свешников И. К. Могильник підкарпатської культури шнурової кераміки поблизу с. Стрільче Івано-Франківської обл. / И. К. Свешников // Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині. – Вип. 6. – Львів, 1995. – С. 79–93. 16. Смирнова Г.И. Поселение у с. Незвиско в первые века н. э. // МИА. – 1964. – № 116. – С. 156–212. 17. Смирнова Г. И. Стоянка комаровской культуры в с. Незвиско на Днестре / Г. И. Смирнова // АСГЭ. – 1974. – № 16. – С. 50–61. 18. Тимошук Б. О. Східні слов'яни VII–X ст.: полюддя, язичництво, початки держави / Б. О. Тимошук. – Чернівці: Прут, 1999. – 175 с. 19. Томенчук Б. П. Археологія городищ Галицької землі. – Галицько-Буковинське Прикарпаття. Матеріали досліджень. 1976–2006 рр / Б. П. Томенчук. – Івано-Франківськ: Видавець Третяк І. Я., 2008. – 696 с. 20. Цуцман І. Я. Об'єкти покутської оборонної архітектури на сучасному етапі: стан, проблеми збереження та використання / І. Я. Цуцман // Гілея: науковий вісник. – 2014. – Вип. 86. – С. 138–143. 21. Черниш О. П. Археологічні дослідження на території Західного регіону України в повоєнні роки / О. П. Черниш // Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині. – Вип. 6. – Львів, 1995. – С. 7–17. 22. Janusz B. Zabytki przedhistoryczne Galicyi Wschodniej / B. Janusz. – Lwów, 1918. – 310 s. 23. Kirkor A. Sprawozdanie z wykazu zabytkow z wycieczki archeologiczno-antropologicznej w roku 1877 / Kirkor A. // ZWAK. – 1878. – Т. 2. – Cz. 1

**Иванна Цуцман**

### **АРХЕОЛОГИЧЕСКИЕ НАХОДКИ НА ПОКУТЬЕ: ДОСТИЖЕНИЯ И ПЕРСПЕКТИВЫ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ**

*Статья посвящена исследованию археологических находок на Покутье и их использованию в туризме. Охарактеризованы значительный вклад в развитие археологии Покутья выдающихся польских и украинских исследователей. Делается попытка оценки имеющейся археологического наследия. Рассматривается также проблема сохранения и популяризации археологических находок края. Делается попытка анализа основных проблем в сфере сохранения и восстановления культурно-исторического наследия Покутья. Раскрыты перспективы использования археологических находок Покутского края в развитии туризма.*

*Ключевые слова: археология, находки, Покутье, использование, туризм.*

**Ivanna Tsutsman**

### **ARCHEOLOGICAL EVIDENCE AT THE POKUTTYA REGION: ACHIVEMENTS AND PROSPECTS OF ITS USAGE**

*The article reveals specifics of archaeological evidence at the Pokuttya region and their probable usage in the sphere of tourism. Author defines a significant contribution of well-known Ukrainian and Polish scholars affecting the development of archeology of the Pokuttya region. An attempt to assess existing archaeological heritage is made. The problem of preservation and popularization of archaeological evidence at the Pokuttya region is considered. An attempt to analyze the main problems in the sphere of conservation and restoration of cultural and historical heritage at the Pokuttya region is made. The potential application of the archaeological evidence in development processes in the Pokuttya region is outlined.*

*Key words: archeology, archaeological evidence, Pokuttya, usage, tourism.*